

OBSERVAȚII ASUPRA NECROPOLEI DIN EPOCA BRONZULUI TÂRZIU DE LA CHIRILENI, REPUBLICA MOLDOVA

Viata spirituală a omului preistoric este marcată de o succesiune de praguri inițiatice ce se cer a fi trecute, spre a conferi membrilor comunităților arhaice noi statute cerute de cutume ancestrale. La fel ca nașterea sau ca depășirea vârstei pubertății, moartea este percepută ca o schimbare radicală a statutului, eveniment ce trebuie marcat, inevitabil, de anumite ritualuri pliate, bineînțeles, întregului ansamblu de credințe și concepții privitoare la viața de după moarte (Binford 1972, 210). Aceste ritualuri au rolul de a-l desprinde pe om de condiția sa profană, orientându-l spre o existență nouă, marcată

Riturile și ritualurile funerare variază foarte mult atât de la o comunitate la alta, cât și în interiorul aceleiași societăți, în funcție de vârsta indivizilor, de sexul acestora, de poziția socială, etc. Astfel, se poate asocia unui anumit statut al decedatului un tip de ritual (Chapmann, Randsborg 1981, 10) consecvent practicat și sesizabil nu de puține ori în contexte arheologice funerare. Se pot deduce, astfel, apelând și la resursele arheologiei culturale și fizice, credințe, structuri sociale, elemente de viață economică, aspecte paleodemografice.

În acest sens, o necropolă poate fi supusă unei analize statistice și combinatorii, metodă reliefează aspecte ale obiceiurilor funerare dintr-o comunitate, mai puțin observabile printr-o simplă descriere, înregistrare sau inventariere a evidențelor e ordin funerar. Combinând elementele ritualului funerar se pot descoperi grupuri de indivizi sau indivizi singulari, care se diferențiază de restul necropolei sugerând un statut aparte în cadrul comunității sau apartenența la una dintre perioadele mai târzii sau mai timpurii ale constituirii spațiului funerar. Se obține, astfel, așa numita stratigrafie orizontală, care prezintă evoluția în timp a necropolei, dar și în spațiu, prin cartarea grupurilor de morminte obținute.

Un asemenea demers avem în vedere în această lucrare privitoare la o necropolă a epocii bronzului, recent investigată : necropola culturii Noua de la Chirileni, situată în raionul Ungheni, din Republica Moldova.

În perioada târzie a epocii bronzului, Podișul Transilvaniei, Moldova dintre Carpați și Prut, jumătatea nordică a srațiului dintre Prut și Nistru și Ucraina subcarpatică sunt teritorii populate de către purtătorii culturii Noua. Această cultură cunoaște două faze de evoluție : Noua I și Noua II , diferența fiind dată de prezența, respectiv absența elementelor de tradiție Costișa și Monteoru (Florescu 1964, 181). Ritul funerar specific este cel al înhumării în poziție chirchită în necropole plane. Dintre acestea, cele mai importante sunt cele de la : Cluj-Napoca (45 de morminte), Archiud (27), Brașov (4), Doina (55), Săbașani (16), Probota (22), Brăești (16), Trușești (127), Crasnaleuca (42), Badragii Vechi (54), Pererâta (101), Ostroveț (183), Burlănești (39) și Chirileni (26) (Harta 1).

Necropola de la Chirileni reprezintă totodată cel mai sudic complex funerar important din arealul culturii Noua, în spațiul pruto – nistrean (Fig.1).

Aici, în 1990, au fost cercetați prin săpături sistematice 5 tumuli amplasați la intervale inegale pe un platou înclinat ușor spre vest (Fig. 1), descoperindu-se 87 de morminte atribuite unor perioade cultural cronologice diverse, începând din eneolitic și până în evul mediu (Kločko, Sava 1997, 77; Abyzova et alii 2000, 516). Dintre aceste morminte, 26 aparțin epocii bronzului târziu (inclusiv culturii Noua). Conform afirmațiilor autorilor săpăturilor, există o marjă de nesiguranță privind apartenența culturală a unora dintre morminte, plasarea lor în cadrul culturii Noua datorându-se doar contextului arheologic în care au fost găsite (Kločko, Sava 1997, 77). Mormintele Noua se află în sau în preajma tuturor celor 5 tumuli amintiți, după cum urmează:

Tumulul I – M I.4^{*} și M I.13 (situate lângă tumul)(Fig.2)

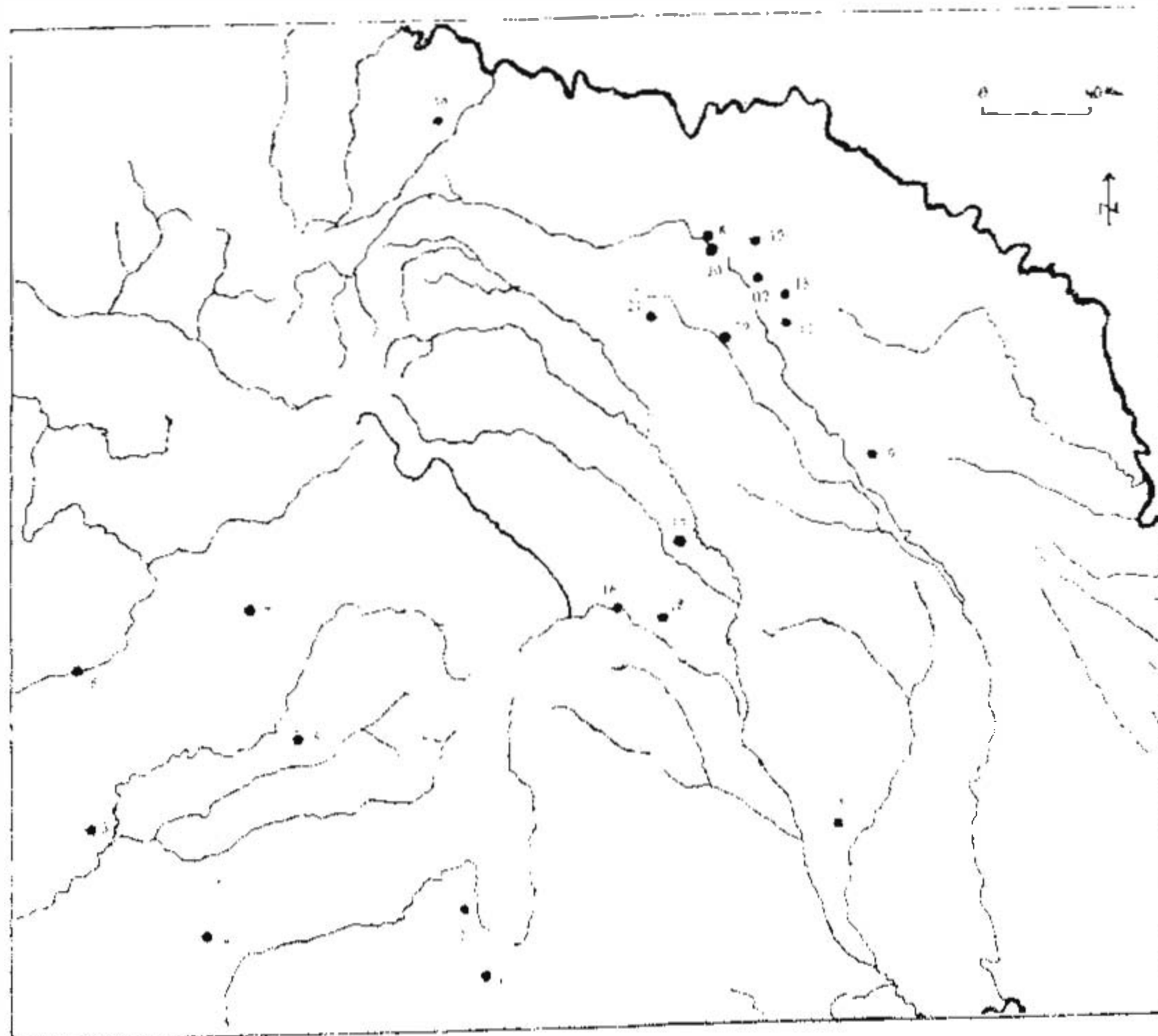
Tumulul II - M II.6-7, M II.14-15, M II.18 (Fig. 3)

Tumulul III – M III.10, M III.14, M III.16 (Fig. 4)

Tumulul IV – M IV.1-2, M IV.7-8 (situate în mantaua tumulului) (Fig. 5)

---

* M 14 înseamnă "mormântul numărul 4 din/de lângă tumulul întâi".

Harta 1. Principalele necropole ale culturii Noua: 1. Braşov-Noua; 2. Rothav; 3. Teiuş; 4. Caşolţ; 5. Moreşti; 6. Cluj-Str. Banatului; 7. Archiud; 8. Pererâta; 9. Chirileni; 10. Burlăneşti; 11. Costeşti; 12. Badragi Vechi; 13. Şeptebani; 14. Ostroveţ; 15. Căbeşti; 16. Piatra Neamţ; 17. Săbăuani; 18. Doina; 19. Truşeşti; 20. Crasnaleuca; 21. Brăeşti.

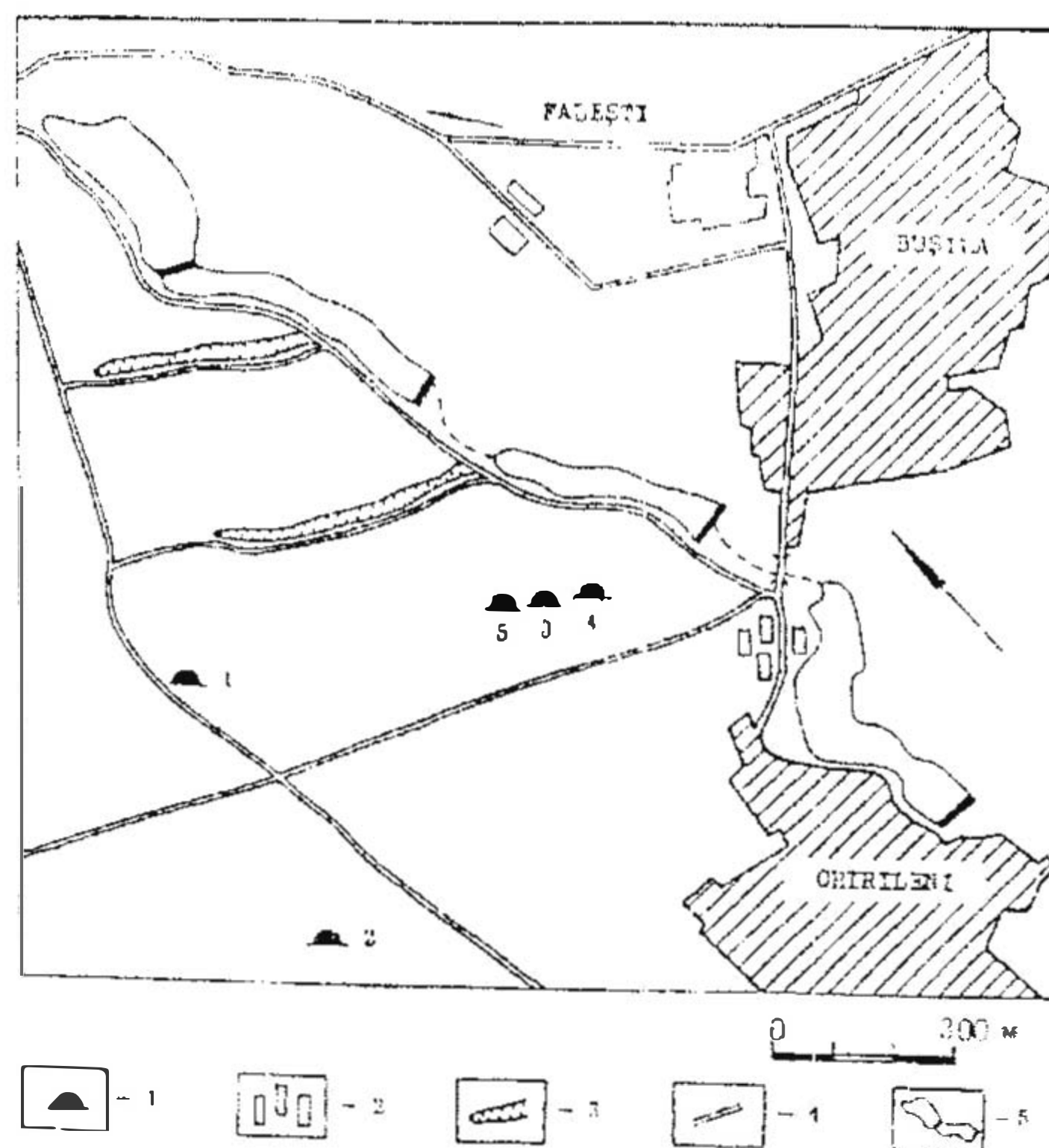

Fig. 1. Planul de situaţie a tumurilor de lângă Chirileni (r. Ungheni, Rep. Moldova): 1. tumuli; 2. ateliere şi depozite agricole; 3. râpe; 4. drumuri de ţară; 5. iazuri (după E. Kločko şi E. Sava)

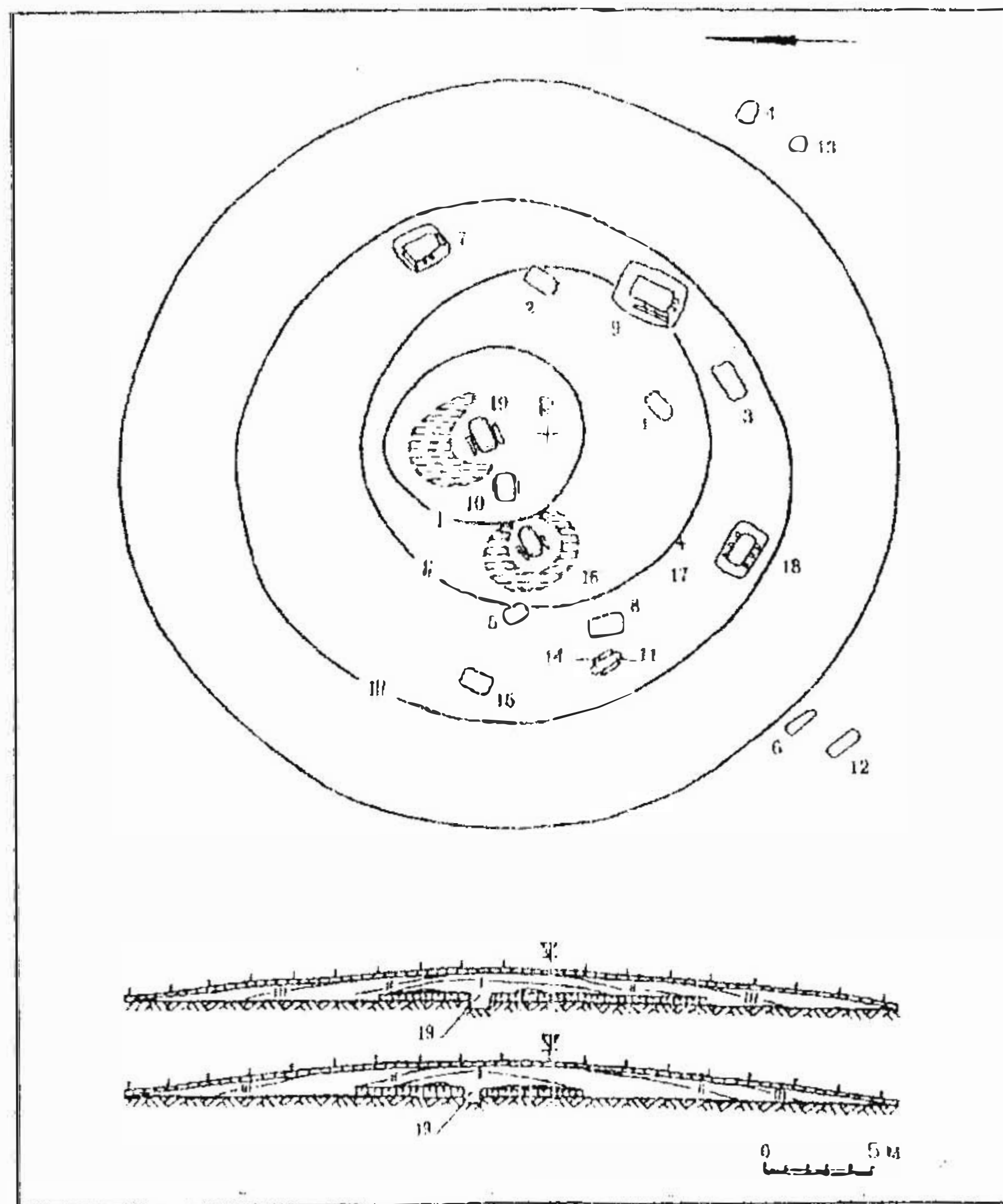
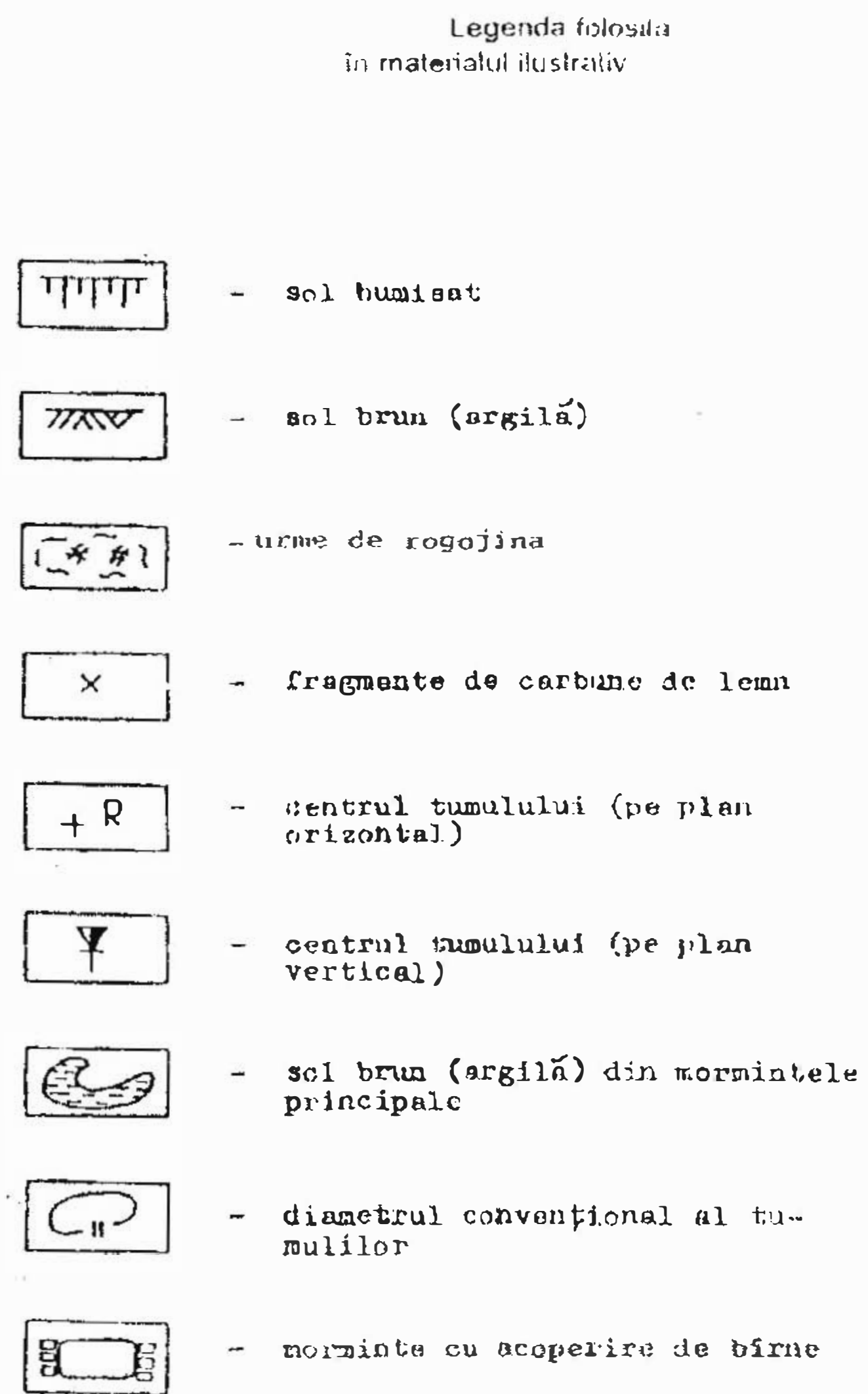

Fig. 2. Chirileni. Planul general și profilul Tumulului I
(după E. Kločko și E. Sava)

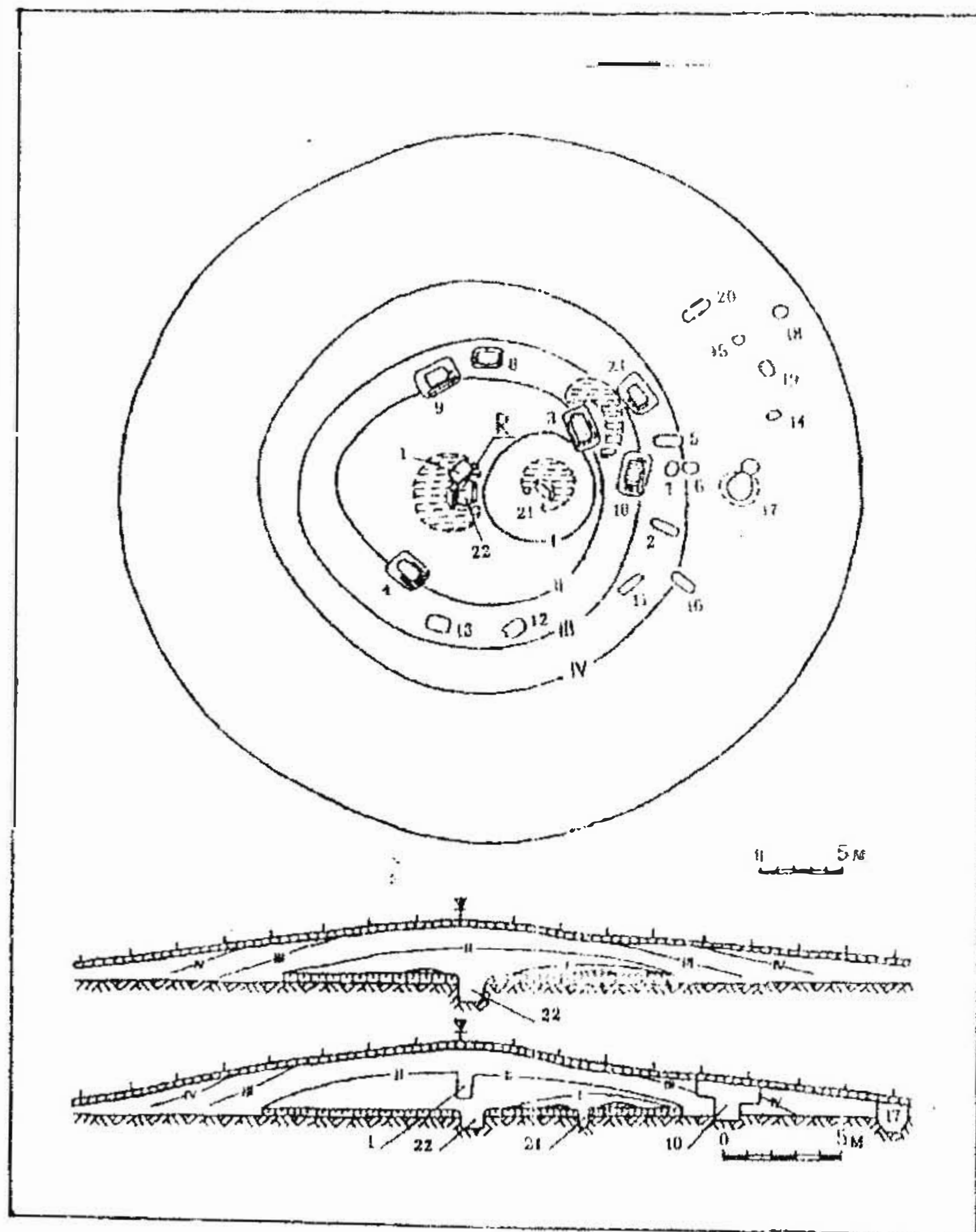

Fig. 3. Chirileni: Planul general și profilul Tumulului II
(după E. Kločko și E. Sava)

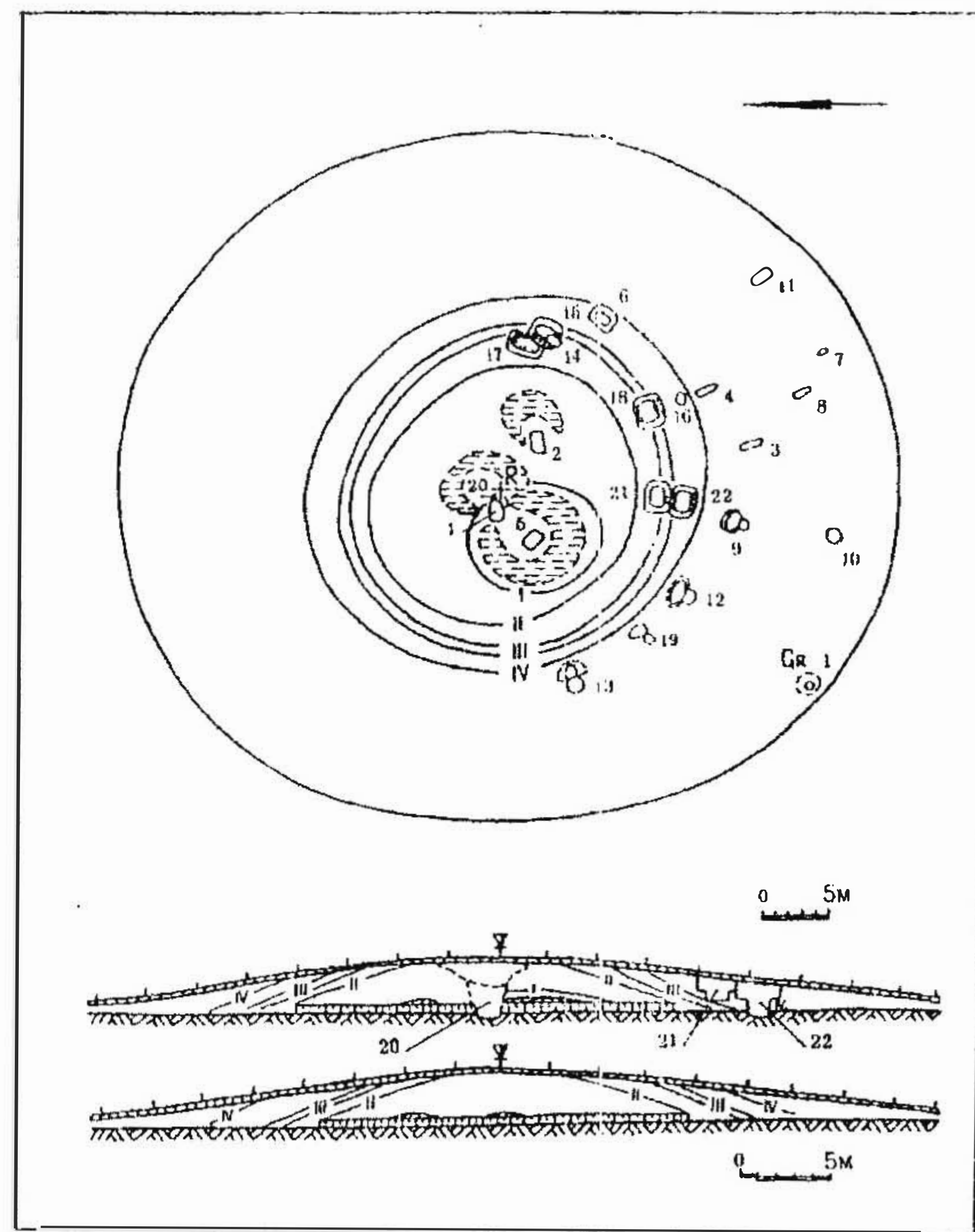

Fig. 4. Chirileni: Planul general și profilul Tumulului III
(după E. Kločko și E. Sava)

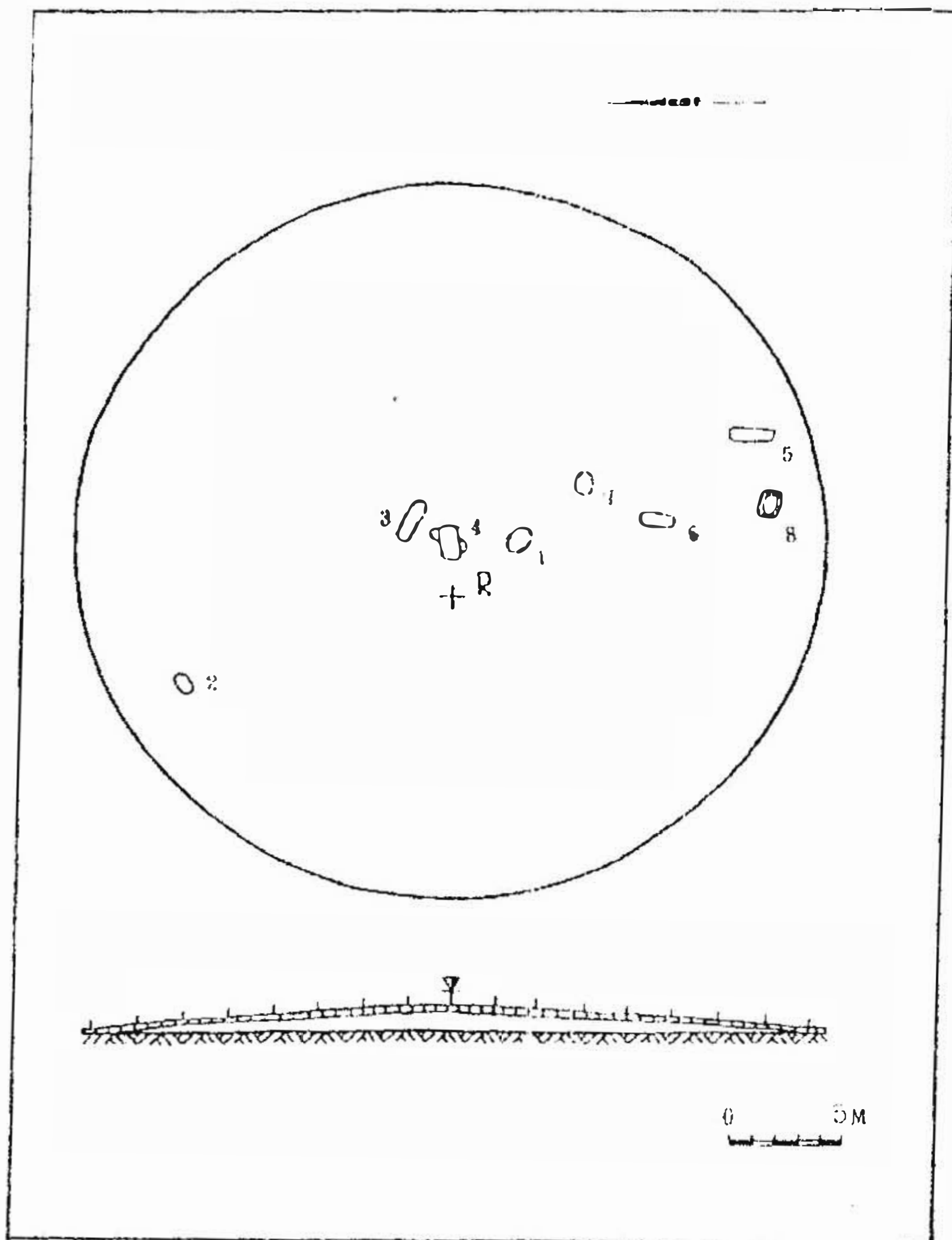

Fig. 5 Chirileni: Planul general și profilul Tumulului IV
(după E. Kločko și E. Sava)

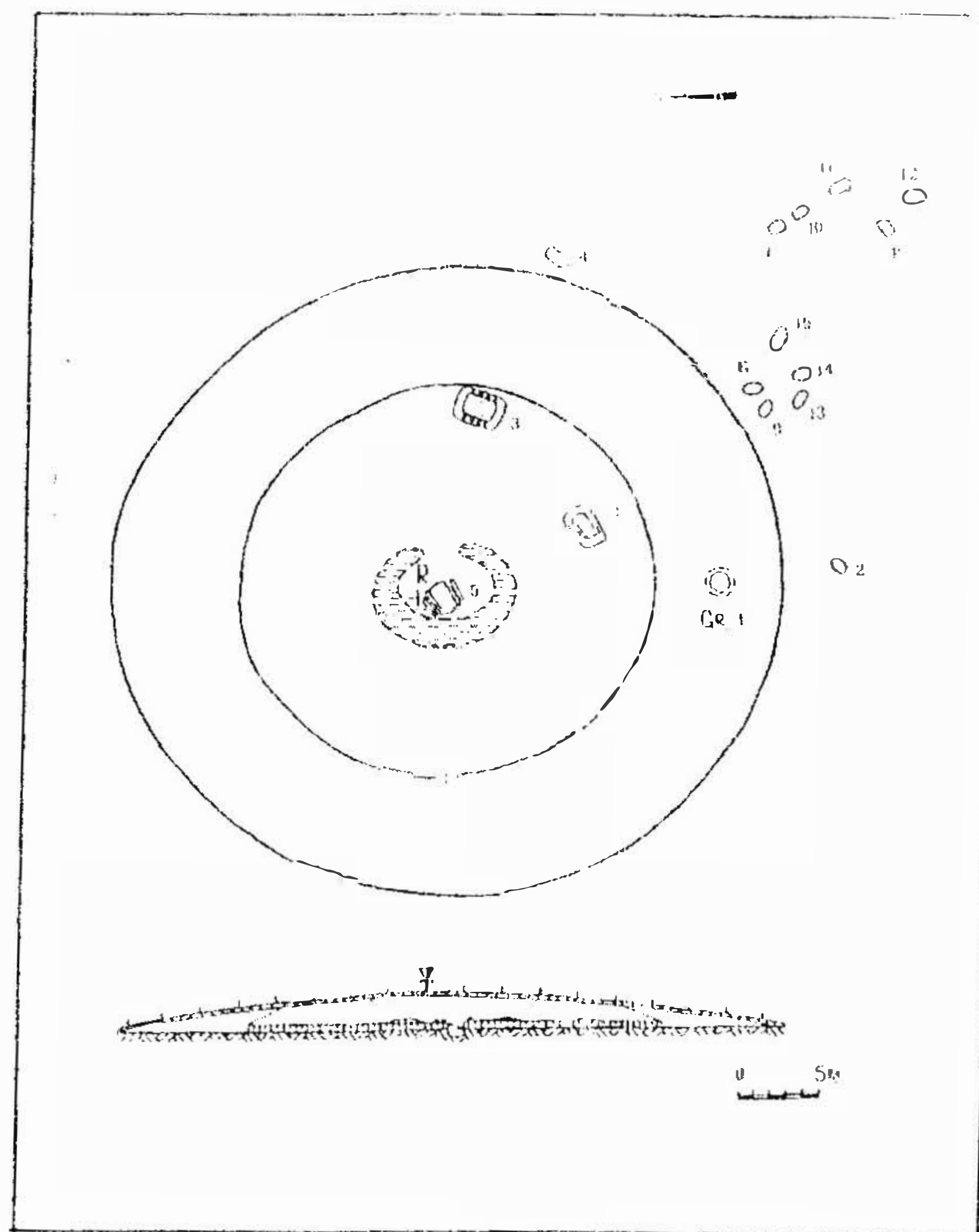

Fig. 6 Chirileni: Planul general și profilul Tumulului V
(după E. Kločko și E. Sava)

Tumulul V – M V.2, M V.4, M V.6-16 (morminte extratumulare) (Fig.6)

Toate sunt morminte de înhumare, în majoritate individuale. Există însă și câteva excepții. Este cazul mormântului IV.7 (dublu) și V.7 (triplu). Necropola totalizează 29 de schelete.

O trăsătură comună a acestor morminte este aceea că, exceptând mormântul IV.2, toate se găsesc în regiunea de sud – est a tumulilor.

Faptul nu este deloc întâmplător. Situații similare se întâlnesc în toate celelalte necropole din nord – vestul spațiului pruto-nistrean: Corjeuți (Levițki, Demcenko 1994, 218), Burlănești (Levițki, Demcenko 1997, 103) și Pererâta (săpăturile lui Javoroj, cf. Levițki, Demcenko 1997, 107). Modul de constituire a necropolelor enumerate este identic: inițial, mormintele au fost amplasate în sectorul de sud-est al tumulului mai vechi (cultura Iamnaia), apoi spațiul funerar s-a prelungit spre est (Levițki, Demcenko 1997, 108) sau sud-est. Aceste necropole, pe care putem să le numim tumulare plane, sunt singulare în cadrul culturii Noua al cărei ritual funerar constă în înhumări în necropole plane, iar faptul poate fi explicat fie prin supraviețuirea unor practici funerare ale bron.

Opinia lui V. Cavruc privitoare la contribuția culturii Mnogovalikovaia la geneza culturii Noua (Cavruc 1993, 99), fie prin influența exercitată de cultura contemporană Sabatinovka. Este posibil însă ca această ultimă influență să se fi manifestat chiar în intervalul de timp cuprins între apariția culturii Sabatinovka în interfluviul pruto-nistrean și apariția culturii Noua în același spațiu. Aserțiunea poate fi valabilă dacă se acceptă propunerea de datare mai timpurie a culturii Sabatinovka, propunere înaintată de A. C. Florescu (1964, 200) și acceptată de S. Morintz (1987, 158), V. A. Dergacev (1986, 134) și E. N. Sava (1994, 146), dar contestată de V. Cavruc (1993, 99).

Revenind la necropola de la Chirileni, putem afirma că scheletele s-au păstrat bine, 19 regăsindu-se într-o stare foarte bună, 4 având unele lipsuri și doar 3 conservându-se foarte prost. În ultimele morminte amintite s-au conservat în mod precar și vasele depuse ca inventar. În ansamblu, cele mai multe schelete cu lipsuri se regăsesc în tumulii al II-lea și al III-lea. Forma gropilor este preponderent ovală. Există și câteva situații în care groapa este dreptunghiulară (M I.4), dreptunghiulară cu treaptă (M I.8) și trapezoidală (M I.13 și M V.4).

Descrierea mormintelor nu prevede informații despre sexul privind vârsta. Astfel,

sunt mai tineri sau mai bătrâni). Cuantificarea decedaților după criteriul vârstei reliefează o situație cel puțin ciudată: din 29 de schelete, doar 3 sunt de copii, iar dintre aceștia doi fac parte din cele două morminte care nu sunt individuale: M IV.7 (matur și copil) M V.7 (matur, adolescent Rămâne, astfel, un singur mormânt individual de copil. Pentru perioadele vechi, preistorice, se știe, mortalitatea infantilă atinge un nivel ridicat. Spre exemplificare menționăm situația din alte două necropole din aceeași cultură: Trușești și Burlănești. În primul caz, din cele 129 de schelete, 37% aparțin copiilor (deci mai mult de o treime), iar în a doua necropolă menționată raportul este de 14. Aceste cifre contrastează puternic cu procentul de 10,32% corespunzător cimitirului de la Chirileni. Să fi avut comunitatea de aici o necropolă separată a copiilor? Considerând înmormântările de copii din necropola "maturilor" drept situații excepționale (în mormântări de familie), atunci ipoteza unui spațiu funerar separat al copiilor devine plauzibilă, cu atât mai mult cu cât în alte necropole Noua din regiune se observă tendința de a repartiza copiii anumite zone proprii, de regulă periferice: la Trușești spre vest, la Brăiești spre sud, la Crasnaleuca spre sud-vest (Dascălu 1994, 140), iar la Burlănești spre sud și nord-est (Levițki, Demcenko 1997, 104). Nu excludem nici varianta unui rit sau ritual de înmormântare diferit, care să nu permită perpetuarea în timp a rămășițelor pământești ale copiilor. La baza unor asemenea practici pot sta concepții potrivit cărora copii, care nu sunt încă agregați în societatea celor vii (nu sunt incluși în clanul, clasa de vârstă, meseria etc. ale comunității de care aparțin), nu pot fi categorisiți nici în "societatea" celor morți. Astfel, copiii decedați înainte de un prag inițiativ sunt îngropați fără ceremoniile obișnuite, aruncați sau arși, mai ales dacă populația respectivă crede că ei nu au încă suflet (Van Gennep 1998, 136-137). Un bun exemplu de inversare a ritului funerar în cazul copiilor se regăsește la populația "hol" din India, care își incinera morții. Copiii, însă, erau înhumați, iar nu arși "deoarece nu au suflet" (sufletul se dobândește doar din ziua căsătoriei) și nu au dreptul să meargă în ținuturile strămoșilor, arderea având drept scop tocmai să permită accesul spre acest ținut (Hahn 1907, 82-88, *apud* Van Gennep 1998, 136, nota 3).

Revenind la analiza mormintelor de la Chirileni, putem aprecia că în ceea ce privește gradul de chircire, în necropolă predomină ușor cel moderat (11 – schelete chircite puternic, 15 - moderat).

Cartate, aceste morminte nu se separă pe regiuni. Totuși, s-ar putea aprecia că majoritatea scheletelor din tumulul al II-lea sunt chircite puternic, iar cele de lângă tumulul al V-lea – moderat. Aproape toate scheletele sunt chircite pe partea stângă, doar 6 dintre ele fiind chircite pe partea dreaptă. De asemenea, majoritare sunt și mormintele cu forma gropii ovală. Dacă vom combina aceste elemente de ritual cu datele oferite de criteriul vârstei, precum și cu prezența fragmentelor de cărbune de lemn la creștetul scheletelor¹ vom obține o serie de 13 morminte care au în comun patru elemente de ritual: chircire pe stânga, groapă ovală, vârstă matură și depunere de lemn calcinat (M II.7, M II.14, M II.18, M III.10, M III.14, M III.16, M V.6, M V.8, M V.9, M V.10, M V.12, M V.13, M V.14). Observăm că aceste morminte se regăsesc în cuprinsul întregii necropole, fie în tumuli, fie în plan. Deoarece reprezintă 50% din totalul mormintelor, putem considera că aceste elemente de ritual dau nota de unitate obiceiului funerar din cimitirul de la Chirileni.

Mai există și alte grupuri de morminte care se individualizează atât prin elementele de ritual funerar, cât și prin poziția ocupată în necropolă. De exemplu, M I.4 și M I.13, singurele morminte aflate în proximitatea marginii sud-estice a tumulului I, se diferențiază prin forma gropilor (dreptunghiulară, respectiv trapezoidală), prin vârsta în necropolă (vestică). Un alt grup este cel al mormintelor situate în apropierea tumulului al V-lea: M V.6, M V.9, M V.13, M V.14 și M V.15. Asemănări evidente există mai ales între ultimele patru. Acestea prezintă similarități referitoare la forma gropii care este ovală, la vârsta înhumaiilor (maturi), la orientarea acestora (nord-vestică) și la natura degresantului din pasta vaselor ce alcătuiesc inventarul (calcar).

În vederea stabilirii stratigrafiei orizontale a necropolei, tabelul nr. 3 prezintă repartitia elementelor de ritual funerar pe morminte. Se observă cum acestea funcționează de amplasament: în tumul sau lângă tumul.

Din prima categorie fac parte mormintele cuprinse între M IV.7 și M IV.2 (vezi tabelul). Acestea au o serie de trăsături comune, cum ar fi orientarea scheletelor, ce se înscrie într-o paletă preponderent estică, de la nord-est spre sud – sud-est (Fig. 4), sărăcia inventarului funerar, chircirea scheletelor numai pe partea stângă și folosirea ca degresant doar a ceramicii pisate în combinație cu nisipul.

A doua grupă de morminte, cea extratumulară, precum câteva folosirea nisipului și a cioburilor pisate ca degresant, orientarea unor morminte spre sud-est și nord-est, prezența astragalului ca inventar funerar. Dar aceste trăsături au o pondere limitată comparativ cu următoarele elemente de ritual funerar definitorii pentru grupa a doua: inventar relativ bogat (constând în cești cu două torți supraînălțate și în vase tip borcan de dimensiuni mari), orientarea mormintelor spre nord, nord-vest și vest și apariția scoicii și a calcarului ca degresanți. Chircirea pe partea stângă își păstrează preponderența, dar se observă totodată apariția chircirii scheletelor pe partea dreaptă. Diferențe se înregistrează și în privința tipurilor ceramice: în grupa a doua nu se mai întâlnesc ceașca cu o simplă toartă supraînălțată și nici vasul borcan de mici dimensiuni, care, de fapt, reprezintă singurele forme ceramice ale primei grupe.

Analizând datele prezentate mai sus se poate deduce cu ușurință existența a două comunități umane cu tradiții diferite, care vin în contact. Astfel, cei nou veniți sunt purtători ai culturii Noua aflate într-o fază mai avansată de constituire, după cum ne indică tipologia ceramică (Fig. 5). Aceștia asimilează populația care-și înhuma decedații în tumuli, preluând implicit și unele caracteristici ale ritualului funerar anterior, precum chircirea pe partea stângă, folosirea astragalilor ca inventar, orientarea spre nord-est și sud-est, folosirea ceramicii și a nisipului ca degresanți. Toate acestea au însă o pondere redusă (cu excepția chircirii pe partea stângă).

Dacă în privința mormintelor din necropola plană se poate stabili cu siguranță apartenența culturală, pentru mormintele din mantaua tumulilor putem aprecia că acestea reprezintă, probabil, o fază de tranziție către cultura Noua. Problema care apare constă în identificarea fondului cultural anterior, problemă care, așa cum am văzut, nu prezintă o convergență a părerilor arheologilor. Astfel, vom pune în cumpănă elementele specifice culturii Mnogovalikovaia cu cele ale culturii Sabatinovka,

¹ În articolul lui Eugeniu Kločko și al lui Eugeniu Sava, privind necropola de la Chirileni, nu se menționează prezența fragmentelor de cărbune în descrierea mormintelor. Existența acestora reiese din materialul ilustrativ prevăzut cu legendă explicativă. Astfel, observăm că M IV.8 nu conține cărbuni, iar în M III.6 aceste resturi sunt așezate la picioarele scheletului.

în vederea stabilirii preponderenței unora sau a altora. În primul rând, necropolele au caracter tumular. Specifice culturii Mnogovalikovaia sunt mormintele cu treaptă și acoperite cu bârne din lemn. (Sava 1991a, 10; 1991b, 26) Un astfel de mormânt este și M IV.8 din necropola de la Chirileni. Un alt element comun este sugerat de poziția brațelor unui schelet (M III.14): un braț îndoit din cot, iar celălalt întins pe lângă corp. Asemenea așezare a brațelor predomină în mormintele primei faze a culturii Mnogovalikovaia, dar se regăsesc și în faza a doua (Sava 1991a, 16; 1991b, 26).

Gropile sunt, în general, ovale, orientarea este predominant estică (NE - 29%; E - 23%; SE - 16%), chircirea pe partea stângă este majoritară (78%), în gropi apar astragali și cărbuni în mod sporadic, iar ceramica fazei târzii, care se regăsește ca inventar constă în vase tip borcan cu înălțime mică având între 12-15 cm (Sava 1991a, 16; 1991b, 26), ceea ce corespunde dimensiunilor vasului din M IV.8 (Kločko 1997, fig. 1014).

Pe de altă parte, mormintele culturii Sabatinovka sunt în majoritate lipsite de inventar, ceea ce face dificilă atribuirea lor certă la această cultură. Gropile sunt, în general, ovale, rareori acoperite cu bârne din lemn. (Šarafutdinova 1968, 93). Uneori, pe fundul gropii se regăsesc urmele unor așternuturi vegetale (trestie, scoartă de copac) (Šarafutdinova 1968, 93), ceea ce ar indica, probabil, o apropiere de M III.14 în care s-au găsit urme de rogojină (Kločko 1997, fig. 8/1). Orientarea mormintelor este preponderent estică, cu abateri spre nord sau spre sud, iar chircirea scheletelor este majoritară pe partea stângă (Šarafutdinova, 1968, 93). Ca inventar sunt depuse, destul de rar, vase tip borcan și cești cu o toartă.

Dar observația, credem, precumpănitoare în atribuirea culturală influențelor suportate de grupul tumular de la Chirileni, se referă la amplasarea mormintelor Sabatinovka în tumuli: acestea sunt așezate compact spre partea de sud, spre deosebire de mormintele Mnogovalikovaia, care sunt răsfirate și situate mai spre centru (Šarafutdinova 1968, 93).

Așadar, știind că ritualul funerar al culturii Sabatinovka preia majoritatea elementelor funerare definitorii din cultura Mnogovalikovaia (Dergacev 1986, 145) care, de altfel, participă la geneza celei dinții (Šarafutdinova 1968, 34; Dergacev 1986, 134), putem afirma că începuturile culturii Noua la Chirileni sunt influențate de purtătorii culturii vecine, Sabatinovka, și nu înregistrează aportul direct al culturii Mnogovalikovaia.

Materialul ceramic recuperat din mormintele aflate în afara tumulilor este bogat. El constă din 11 cești dintre care 10 cu două torți supraînălțate, având creastă sau buton, 15 vase tip borcan, un castron și alte două vase neidentificabile ca formă. Doar două morminte nu prezintă inventar (M II.15 și M III.10), iar mormântul V.12 are doar un astragal. Există și situații când se regăsesc două vase într-un mormânt. Este cazul mormintelor: M I.4, M II.8, M V.6 și M V.7, în care se întâlnesc vase asociate astfel: ceașcă - vas tip borcan și ceașcă - ceașcă. În ultimul caz, torțile celor două cești au fost rupte, probabil în mod ritual (M V.7) Astfel, observăm că și în această necropolă, la fel ca și la Trușești, se regăsește regula evitării asocierii unei cești cu creastă cu una cu buton.

De asemenea, preponderența ceștilor, în ciuda existenței unor vase tip borcan, demonstrează destinația specială funerară a acestui tip ceramic.

Vasele sunt așezate preponderent în dreptul feței decedatului, rar între mâini și picioare (M I.13, M II.14, M V.9) sau la spate (M I.3 și M V.13). Acolo unde sunt două recipiente, acestea sunt grupate.

Decorul este extrem de sărac, fapt ce nu contravine trăsăturilor generale specifice olăriei culturii Noua. Trei dintre vasele tip borcan prezintă brâie sub buză, o ceașcă are un grup de patru incizii sau caneluri la baza gâtului și trei arcade situate la jumătatea superioară a grupului (Fig. 8/2); singura ceașcă din necropolă fără torți supraînălțate, are un corp alungit pe orizontală, înălțimea mai mică decât diametrul maxim și două torți mici prevăzute cu butoni. De asemenea, pe burta vasului se mai observă și o grupare de trei proeminente (Fig. 8/5).

Aceste două cești motivează încadrarea necropolei de la Chirileni în faza Noua I, întrucât ambele vase își regăsesc analogii în arealul vestic, respectiv între Prut și Carpați. Astfel, arcadele amintite reprezintă o moștenire a decorului specific ceramicii culturii Monteoru.

* Textul publicat de E. Kločko și E. Sava (1997) nu cuprinde o descriere amănunțită a ceramicii. Decorul poate fi observat doar în mediul ilustrativ (fig. 17/2).

Tabel nr. 1. Repartiția elementelor de ritual funerar pe morminte

	vb min.	rogojină			cer. / risip	SE	SSE	E	T	NE	astragal	stânga	P	v.b.	dreapta		N	V		scoică	calcar	NV	
IV 7				*	*	*		*	*			*											
IV 8	*		*		*	*			*			*											
III 16						*			*			*											
III 14		*							*	*	*	*											
II 7							*		*			*											
II 6					*				*	*	*	*											
IV 1							*		*			*											
IV 2									*	*		*											
V 11					*	*							*		*					*			
III 10										*		*	*										
II 15									?	*		*	?										
V 12											*	*	*										
V 2										*			*		*	*	*						
I 4					*								*	*	*	*			*				
I 13												*	*	*					*				
V 7					*								*		*	*							
II 14									?			*	?				*			*			
II 18									?			*	?			*	*			*			
V 6												*	*	*		*	*				*		
V 4										*		*	*			*						*	
V 8										*		*	*									*	
V 9												*	*			*						*	*
V 10						*						*	*	*								*	
V 13												*	*			*						*	*
V 14												*	*	*								*	*
V 15													*		*	*						*	*

Semnificația abrevierilor și a siglelor din tabelul nr. 11:

v.b. min - vas borcan în miniatură;

rogojină - urmă de rogojină pe fundul gropii;

 - groapă dreptunghiulară cu prag;

 - ceașcă cu o toartă supraînălțată;

 - vas cu două torți pe corp, cu butoni;

cer / nisip - ceramică și nisip ca degresanți;

SE, SSE, E, NE, N, V, NV - direcția orientării scheletelor;

astragal - astragali de animale ca inventar;

stânga / dreapta - schelet chiruit pe partea stângă sau pe cea dreaptă;

T - mormânt aflat în mantaua tumulului;

P - mormânt extratumular;

 - ceașcă cu două torți supraînălțate;

scoică - folosirea scoicii ca degresant;

calcar - folosirea calcarului ca degresant.

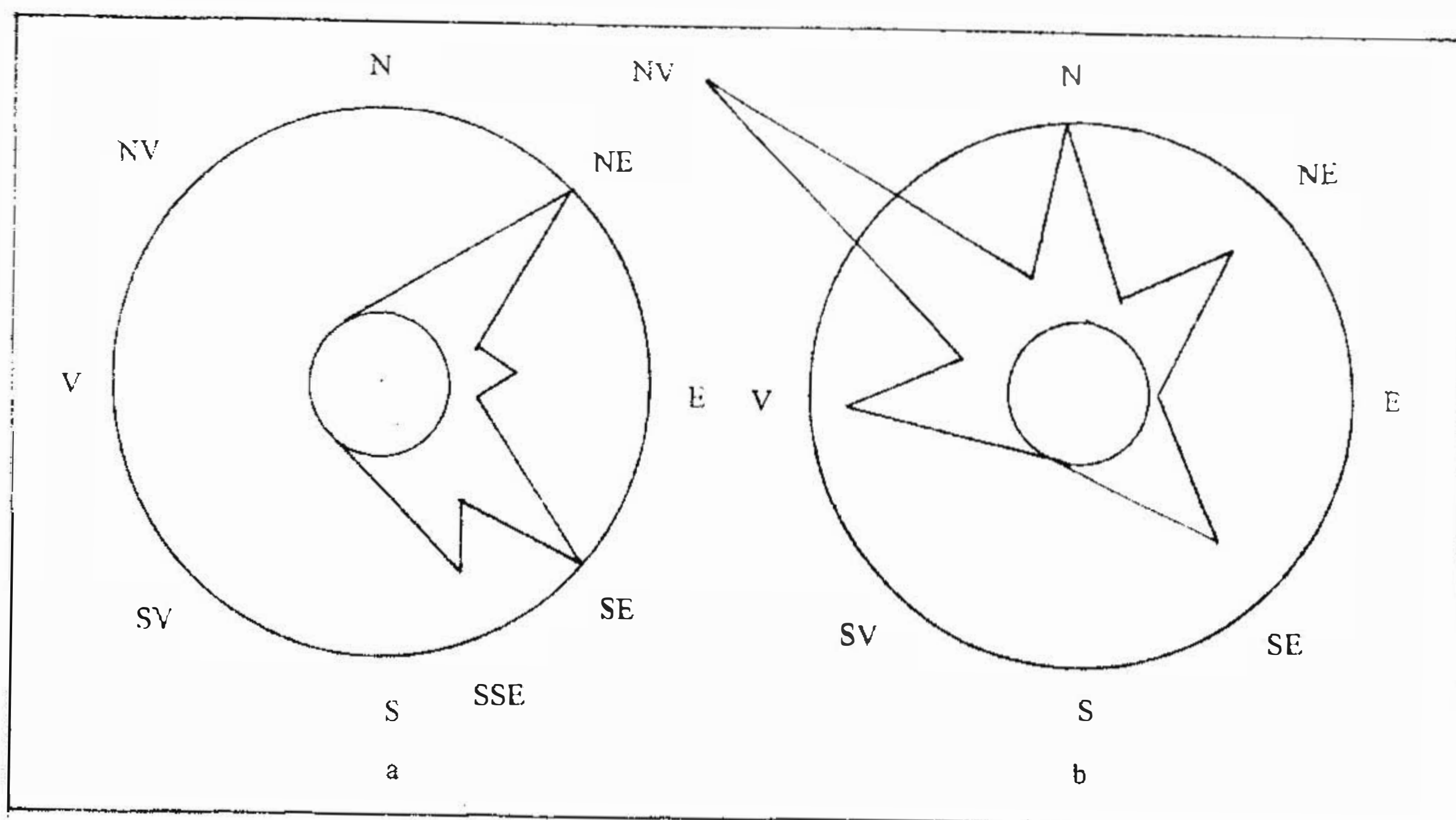

Fig. 7. Chirileni. Diagramele orientării mormintelor a- din tumuli ; b- din necropola plană

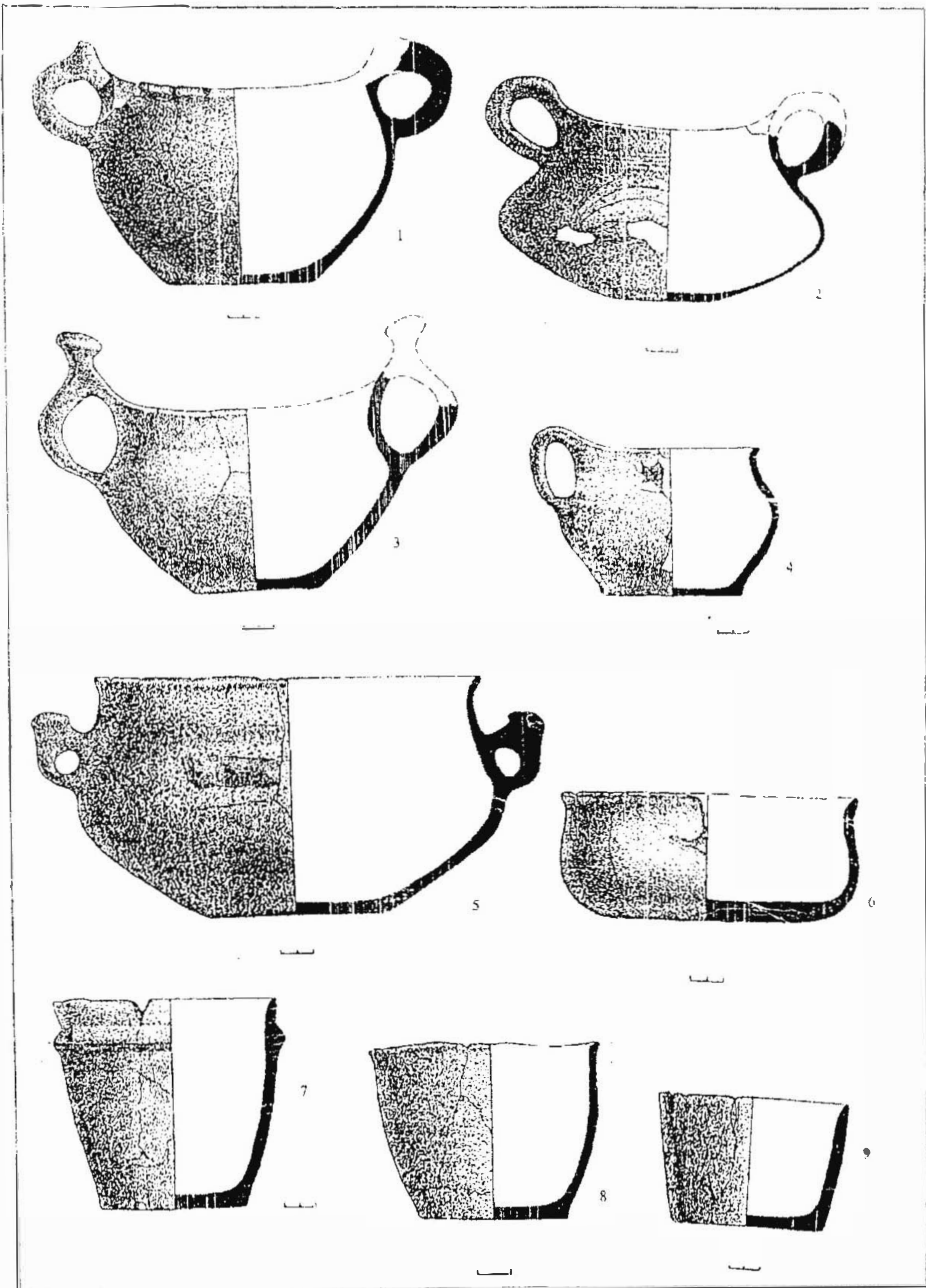

Fig. 8. Chirileni: Tipologia ceramicii: 1- MV9, 2- MV15, 3- MV4, 4- MIV7, 5- MV11,
6- MV2; 7- MV6; 8- MV10, 9- MIV8.

De asemenea, toarta cu buton atașată corpului unei cești se regăsește la Balintești (Zaharia 1963, fig.4/8), deci în faza de tranziție spre cultura Noua. Alte fragmente de torți au mai fost găsite la Căbești (Buzdugan 1968, fig. 2/1), care este o necropolă de început a culturii Noua (Buzdugan 1968, 65), precum și în județul Botoșani, la Nichiteni (Florescu 1991, fig 25/12) și la Trușești (Florescu 1991, fig. 35/1); cea de la Trușești într-un context arheologic aparținând după opinia lui A. Florescu fazei Noua I (Florescu 1991, p. 134).

Sebastian Morintz, în clasificarea ceramicii culturii Monteoru, atribuie ceștile cu acest tip de toartă fazei a II-a (Morintz 1978, 102). Între tipurile ceramice ale culturii Sabatinovka se întâlnesc vase cu torți asemănătoare (S. S. Berezankaja et alii 1986, fig. 26/13).

Acest lucru se explică prin întrepătrunderile culturale desfășurate la vest și la est de Prut, evidențiate de pătrunderea ceramicii culturii Monteoru Ila - IIb și a aspectului Balintești – Cioinagi în spațiul pruto-nistean, precum și prezența unele morminte din faza finală (II) a culturii Monteoru a unor obiecte de tip Sabatinovka, cum ar fi cuțitele cu inel la mâner (Sava 1991b, 33; Florescu, Florescu 1990, 26).

În acest fel se explică și prezența vaselor de la Chirileni cu decor de tradiție Monteoru, într-un spațiu ce nu corespunde ariei de răspândire clasice a culturii amintite.

Concluzii:

1) Necropola de la Chirileni aparține microregiunii din aria culturii Noua, situate în nord-vestul spațiului pruto-nistean și caracterizată și prin tipul de necropolă tumulară – plană.

2) Mormintele în tumuli tumul prezintă caractere deosebite de cele ale mormintelor extratumulare, cele două grupe reprezentând comunități umane aflate în diferite faze de dezvoltare a culturii Noua: grupul tumular reliefează o fază de tranziție influențată de cultura Sabatinovka, iar necropola plană se încadrează fazei Noua I.

3) Se pare că necropola aparține doar maturilor, copiii având, probabil, un spațiu funerar aparte:

4) Unitatea ritualului funerar este dată de următoarele trăsături, comune unei jumătăți din numărul de morminte: groapă ovală, chircirea pe partea stângă, vârsta matură, prezența cărbunelui în dreptul creștetului.

5) Există două grupuri de indivizi ce prezintă un tratament funerar aproape nediferențiat. Acești indivizi apar grupați în cadrul necropolei.

6) Ceramica folosită ca inventar este depusă preponderent în fața decedaților, ceștile reprezentând un tip ceramic cu destinație funerară specială.

Pe lângă reliefarea cu mai multă precizie a ritualului funerar al purtătorilor culturii Noua, studiul necropolei de la Chirileni prezintă o importanță deosebită pentru elucidarea raporturilor interculturale de la limita dintre bronzul mijlociu și cel recent din spațiul din stânga Prutului, precum și pentru o mai bună creionare a evoluției culturii Noua în zonă.

CRISTINA CREȚU
Universitatea "Al. I. Cuza"
Iași

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Abyzova, E. N. - Kločko, E. O. 2000 - *The Burial – mounds at the Chirileni Village*, în *Stratum plus*, Chișinău, p. 516-523.
- Berezanskaja, S. S., Otroșenko, V. V., Čeredničenko, N. N., Šarafutdinova, I. N. 1986 - *Kultury epohi bronzj na teritorii Ukrajny*, Kiev.
- Binford, L. R. 1972 - *Mortuary Practices: Their Study and Their Potential*, în *An Archaeological Perspective*, Seminar Press, New York and London.
- Buzdugan, C. 1968 - *Cimitir din epoca bronzului la Căbești (Bacău)*, în *Carpica*, 1, p. 63-67.
- Cavruc, V. 1993 - *With Reference to Formation of Noua Culture (a historiographic survey)*, în *Culture et civilisation au Bas Danube*, Călărași, p. 83-98.

- Chapman, R. - Randsborg, K. 1981 - *Approaches to the Archaeology of Death*, în *The Archaeology of Death* (editors R. Chapman, I. Kinnes, K. Randsborg), Cambridge University Press, Cambridge, p. 1-24.
- Dascălu, L. 1994 - *Probleme ale bronzului târziu din nord-estul României*, în *Hierasus*, IX, p. 135-165.
- Dergačev, V. 1985 - *Moldavia I sosidenie teritorii v epohu bronzy*, Kișinev, 6.
- Florescu, A. C. 1964 - *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în *ArhMold*, II - III, p. 143-216.
- Florescu, A. C. 1991 - *Repertoriul culturii Noua-Costoleni. Așezări și necropole*, în *Cultura și civilizație la Dunărea de Jos*, IX, Călărași.
- Florescu, M. - Florescu, A. C. 1990 - *Unele observații cu privire la geneza culturii Noua în zonele de curbură ale Carpaților Răsăriteni*, în *ArhMold*, XIII, p. 49-102.
- Hahn, F. 1907 - *Einführung in das Gebiet der Kolmission*, Gütersloh.
- Kločko, E. - Sava, E. 1997 - *Necropola culturii Noua de lângă Chirileni*, în *Augustia*, 2, p. 77-101.
- Levițki, O. - Demcenko, T. 1989 - *Grupul tumular de la Corjenți-Briceni (Republica Moldova)* în *MemAntiq*, XIX, p. 213-234.
- Levițki, O. - Demcenko, T. 1997 - *Necropola tumulară piană a culturii Noua de la Burlănești*, în *Augustia*, 2, p. 103-122.
- Morintz, S. 1978 - *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, I, București.
- Ries, J. 2002 - *Sacral în istoria religioasă a omenirii*, Iași.
- Sava, E. I. 1991a - *Kultura Mnogovalikovoï Keramiki dnestrovsko-prutskogo mezhdurečia*, Kișinev (autoreferatul tezei de doctorat).
- Sava, E. I. 1991b - *Relații între cultura "Mnogovalikovaia" dintre Nistru și Prut și cultura Monteoru*, în *Thraeo-Dacia*, XII, 1-2, p. 15-37.
- Sava, E. I. 1994 - *Epoca Bronzului-perioada mijlocie și târzie, secolele al XVII-lea - al XII-lea î.e.n.*, în *Thraeo-Dacia*, XV, 1-2, p. 141-158.
- Șarafutdinova, I. N. 1968 - *K voprosu o sabatinovski kulture*, în *SA*, 3, p. 16-34.
- Van Gennep, A. 1998 - *Riturile de trecere*, Iași.
- Zaharia, E. 1963 - *Das Gräberfeld von Balintești-Cioinagi und einige Fragen der Bronzezeit in der Moldau*, în *Dacia*, 7, p. 139-176.

OBSERVATIONS REGARDING THE NECROPOLIS FROM THE LATE BRONZE AGE FROM CHIRILENI, MOLDAVIAN REPUBLIC

SUMMARY

Chirileni is a Northwestern Moldavian village situated in the Pruth Plain. In its proximity lies a necropolis of the Noua Culture which contains 26 graves.

The pace gives a peculiar feature of some of the cemeteries situated on the left side of the Pruth River where the funeral space lies. It begins on the Southeastern part of the *tumulus* and continues to its proximity.

In order to identify the main features of the mortuary practice, we have used the statistical and combinatory method which blends all the elements of the mortuary ritual: orientation, position, age, sex, inventory, objects, grave marks etc.

The text is followed by tables and pictures which demonstrate that the Noua community had a few rules in its mortuary practice, as the conclusions show.